

Orosháza könyvterjesztése: 1944—1956

KOSZORÚS OSZKÁR

Bevezetés

Orosháza gazdag történelmi hagyományai országszerte ismertek. Könyvtárnyi munka jelent meg múltjáról és jelenéről, gazdasági, politikai, társadalmi életéről, szellemtörténetéről. Többet-kevesebbet tudunk az egyes mesterségekről is. Az elmúlt század helytörténeti kutatói — sajnos — a kereskedelmi szakmának is számító könyvterjesztéssel mostohán bántak. Ez a tevékenység a város közművelődésének része. Nélküle művelődéstörténetünk feldolgozása nem lehet teljes.

Terjedelmi okok miatt Orosháza 240 éves történetének csak egészen rövid időszaka — a felszabadulás utáni 12 év — lehet vizsgálódásunk tárgya. Sajnálatos, hogy a könyvesbolt régi iratanyaga teljesen megsemmisült; az ötvenes évek elejétől mindössze néhány dokumentum található meg. Hosszú ideig tartó anyaggyűjtő munkánkat megnehezítette az is, hogy a fenti évek helyi sajtója (Orosházi Hírek, Orosháza és Vidéke) hézagosan van csak meg Orosházán. Szerencsére azonban segítségünkre voltak a könyvesbolt egykori dolgozói, instruktora, akik készséggel vállalták, hogy visszaemlékezéseiket rögzítsük és szembesítsük az írásbeli anyagokkal.

E sorok írójának kettős kötődése van Orosháza könyvszakmájához. Eddigi életének húszonöt esztendejét töltötte el a könyvtár és a könyvesbolt munkatársaként. A szakma múltja iránti érdeklődés indította arra, hogy a tiszteletreméltó elődök tevékenységét megóvja a feledéstől.

A felszabadulás előtti Orosházán több magán könyv-, papír- és írószerkereskedő működött. A legismertebbek: ifj. Demartsik Ferenc, Markó Imre, Politzer Ferenc, a Koczka-Testvérek, Tomay József és Hornok Lajos.

Milyen múltja volt ezeknek a felszabaduláskor meglevő boltoknak? A község legrégebben üzemelő könyv- és papírkereskedését Markó Imre 1930-ban vette át Pless Ninától, s kialakított egy jó könyvvásárlétkkal rendelkező boltot és egy több ezer kötetes kölcsönkönyvtárat is. G. Szabó Juliska 1904-ben alapított üzletét a harmincas évek második felétől Politzer Ferenc vette meg, Demartsik Ferenc az Orosházi Friss Hírek tulajdonosa — nyomdája mellett — a húszas évek közepén vetette meg könyvkereskedése és kölcsönkönyvtára alapjait, melyet fia ifj. Demartsik Ferenc vezetett. Meg kell emlékeznünk Tomay Józsefről, aki nyomdász munkája mellett szintén ettől az időtől kezdve vállalt kis részt a község könyvellátásából is, majd a harmincas évek végétől a Koczka-Testvérek (György, Eszter és Pál), 1940-től pedig Hornok Lajos játszottak némi szerepet még Orosháza és vonzáskörzete könyvterjesztésében.

Egy-két kisebb kiadvány megjelentetésétől eltekintve azonban egyikük sem tudta elérni azt, hogy a kiadást, a nyomdai előállítást és a könyveladást egy kézben tartsa.

Még a nyomdával rendelkezőknek sem volt olyan kiadói és terjesztői törekvése, mint a megyebeli gyomai Kner, vagy a békéscsabai Tevan officinának.

*Orosháza felszabadulásától az első állami könyvesboltig
(1944. okt. 6.—1949. aug. 30.)*

A front közeledtének hírére az orosházi boltok — természetesen a könyv- és papírboltok is — kivétel nélkül bezártak. 1944. október 6-a, a felszabadulás napja gyökeres változásokat hozott Orosháza gazdasági és társadalmi életében. Az új életet szervező MKP a szovjet csapatok bejövetelkor élére állt a politikai és gazdasági munkának. Az addigi legnagyobb könyvkereskedő Demarsik Ferenc üzletét feleltelen elemek feltörték, feldúlták és kifosztották, de a kisebb könyv- és papírboltokat is károsodás érte. Még az 1944 nyarán gettóba hurcolt Markó Imre járt szerencsétlenségében is a legszerencsésebben, mert előzőleg jól lezárt, jelentős könyvkészletét és kölcsönkönyvtárát — okt. 6.-át követően — néhány hónap múlva szintre érintetlenül találta.¹

A hadműveletek során korlátozott tömegkommunikációs eszközök (rádió, újságok) hiánya és a nagy változás szükségessé tette az információk hatékony és gyors terjesztését. Feladatának érezte ezt az okt. 14-én megalakult pártszervezet is, mely a Vörös Hadsereg által megjelentetett Új Szó című lapból kapott példányokat a közönség rendelkezésére bocsátotta. Ezt az érdeklődők nagy száma miatt csak a Pártházban lehetett olvasni. Segítettek azok is a bajon, akik a pártszervezési munka kapcsán jöttek Orosházára és környékére: magukkal hozták a legfrissebb propaganda-üzeteket. A fokozott érdeklődést igazolja, hogy ezeket órákon belül elkapkodták. Az MKP kapcsolatot keresett a Szegeden működő Szikra kiadóval is. A szovjet parancsnokság engedélyével és segítségével már október második felétől egészen 1945. februárjáig hetente Szegedre mentek lovaskocsival, hogy elhozzák a párt kiadványait. A főváros felszabadulása után rendszeresen igénybe vették a Dolgozók Szövetkezete tehergépkocsijait is.

Ezeknek a Szikra kiadványoknak nagy szerepük volt a tömegek politikai tájékoztatásában. Kiadványaikat nem a könyvkereskedelmi hálózaton belül hozták forgalomba, hanem a pártház előcsarnokában az MKP helyi alapszervezeteinek propagandistái segítségével. Orosházán a Szikra kiadványok terjesztését ekkoriban Janovics Imre végezte, munkáját segítették a propaganda bizottság tagjai is, többek között: Németh Mihály, Palotás Béla, Roxy József.² Sajtótörténeti értékén túl a tisztánlátásban is nagy segítséget nyújtott a felszabadult országrész első kommunista sajtóterméke: az 1944. október 15-én Orosházán megjelent, öt számot elért Népakarat,³ majd 1944. december 5-től az Orosházi Hírek.

A felszabadulás után egy hónappal nyitották meg az iskolákat. A kulturális élet egyéb területein is lassan megindult az élet. Leginkább az élelmiszerek begyűjtése, a fokozódó infláció és a gyengülő gazdasági helyzet foglalkoztatta az embereket. Kevés volt a hasznosítható tapasztalat. A demokratikus átalakulás kezdeti időszakában a könyvpiacon is érvényesülő reakciós irányzatokat meg kellett szüntetni. A jobboldali kiadványokat kivonták a könyvesboltokból, s az első hónapokban gyakori ellenőrzéseket tartottak a könyvkereskedésekben.⁴

Az Orosházi Hírek már a harmadik számában közölt könyvkritikát Révai József: Kossuth Lajos c. könyvéről, amelyet a Szikra első kiadványai között tarthatunk számon. Itt kell megemlékeznünk egy helyi vállalkozásról, a Tomay-nyomda által kiadott Orosz—magyar szótárról. Hozzá hasonló Szegeden, Békéscsabán, Gyulán is megjelent, megkönnyítve a kapcsolatfelvételt a szovjet katonákkal. 1944. november—

LENIN

VLADIMIR ILJICS

ÉLETÉNEK ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK RÖVID RAJZA

„SZIKRA” KÖNYVKIADÓ
1944

1. kép. Ezt a ritka könyvet Jagri Mihály vásárolta az orosházi pártházban.

1. Bild: Dieses seltene Buch wurde von Mihály Jagri im Parteihaus von Orosháza gekauft.

decemberben a szarvasiak részére is Orosházán nyomtatták ki az orosz—magyar, magyar—orosz szótárt a Csillag nyomdában.⁵

Még javában dúlt a harc az országban, mikor az Orosházi Hírek azt írja: „megnyitjuk hasábjainkat íróink, költőink, művészeink előtt. Énekeljék az új idők dalát.”⁶

Bár a fő szellemi és fizikai erőt a termelés megindulása foglalta le, megalakult az orosházi kultúrbizottság is. A papírhány óriási gond volt, így hát kevés kiadvány jelent meg.

1945-től kezdve Demartsik Ferenc már csak papírkereskedéssel foglalkozott, könyvek eladásával pedig a következők: Politzer Ferencné, Szombathelyi Lajosné, Fűrjes Pál, Markó Imre, Dénes Mihály, Petrik Józsefné (sajtótermék et árult), Hornok Lajos, Koczka Eszter, a Kultúra, majd 1946-tól az Orosházi Paraszt Szövetkezet, Szendrei Jánosné, Tomay Józsefné.⁷ 1946. decemberében a Dénes boltját átvevő Mikó Ferenc kezdte el az önálló könyvkereskedést.⁸ Ezután magánkönyvkereskedő már nem kapott engedélyt Orosházán. Eleinte az Apolló mozi melletti fiatal Dénes Mihály volt a legmozgékonyabb, aki kapcsolatot keresett a Magyar Élet kiadóvállalat tulajdonosával, a békési származású dr. Püski Sándorral.⁹ Vele a felszabadulás utáni időszak jelentős személyisége: Ránki (Roxy) József készített egy beszélgetést az Orosházi Hírek számára is.¹⁰ Püski rengeteg könyvet adott Orosházára.

A tömegeknek a kultúrába való bevezetése, az általános alpműveltség emelése érthető módon nálunk sem ment zökkenőmentesen. A kapitalista könyvkiadás és könyvkereskedelem továbbra is élő valóság volt, és sok értéktelen regénnyel árasztotta el az országot. Ekkor még a könyvkereskedők java is csak árucikket látott a könyvben, és boltjaik súlyát mindenekelőtt az elért haszon határozta meg.

Az első évben már néhány ismeretterjesztő kiadvány is megjelent. Ezek a dolgozók materialista szellemű nevelését segítették. A megjelenő új könyvek összetétele a kor igényeinek megfelelően jelentősen megváltozott. A könyvkiadás új utakon indult el.

Figyelemmel kísérte a dolgozók iskolája, majd a dolgozók gimnáziuma¹¹ megindítását, az ipar és a mezőgazdaság akkori korszerű munkamódszereinek megismertetését, a munkások és az új vezetőréteg politikai-szakmai műveltségének a meg-alapozását.

1945 márciusában megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról. Orosházán is felgyorsult a közélet, gyűlés gyűlést követett. Mind több és több ember sorakozott fel az új társadalmi rendszer mellé. Nem volt még politikai egység. A nép azonban érezte, hogy végre valóban megnyíltak a kapuk a művelődni vágyók előtt.

Az első szabad Könyvnapot 1945. július 12—14-ig rendezték meg. Örvendetes orosházi vonatkozása volt ennek, hogy az országos gyorsfelmérés szerint Darvas József: Város az ingoványon c. könyvéből fogyott el a legtöbb: 3500 példány, egyenként 80 Pengős áron, de az itt nevelkedett Kovai Lőrinc: Föld, kenyér, szabadság (140 P.—), valamint az Igazság (160 P.—) c. könyvei is népszerűek voltak.¹² Ekkor a könyvkereskedelemben lassan életbeléptették a szorzószámokat (először az 1944. decemberi árak tízszere volt), majd a vágató infláció szinte naponként új szorzószámokat eredményezett, egészen a forint megjelenéséig.¹³ Az átlagos jövedelmek alacsonyok voltak, ennél fogva a könyvvásárlásra fordítható összeg is csekély lehetett. Noha a könyvkereskedők viszonylag magas, 32—40%-os árréssel dolgoztak,¹⁴ a magas könyvárak és a kis jövedelmek egyenes következményeként mégsem tehettek szert nagy jövedelemre.

Az 1945-ös év vége tragikusan szomorú. A kiadók a szabad könyvkiadás megindulásakor új nagy vásárlóközönségre számítottak. Mindenekelőtt a dolgozók nagy tömegére, kik addig ki voltak rekesztve a könyvvásárlásból. De a felszabadult és betűre valóban éhes tömeg nem bizonyult vásárlóképesnek a nagy drágaság, a zilált gazdasági helyzet miatt.

Az új Magyarország egyik legfontosabb feladata az volt, hogy pótolja, amit a reakció tudatosan megakadályozott, emelje a dolgozó tömegek kulturális színvonalát. „Minél intenzívebb szellemi újjáépítésre van szükség” — írja a Szabad Nép.¹⁵ Tudjuk az országos végeredményt is, karácsonykor a könyvtermés 99 százaléka megmaradt.¹⁶

A megélhetési nehézségek mellett a kiadók szállítási gondokkal is küszködtek; kevés könyvet tudtak Orosházára eljuttatni. Dénes Mihály, Markó Imre, Politzer Ferencné, a Koczka-Testvérek és az MKP funkcionált mindössze, a többieknél a könyvterjesztés csak kiegészítő tevékenység volt.¹⁷

Az új forint (1946 augusztus 1) megjelenése után némiképp normalizálódott a helyzet: az emberek jövőbe vetett hite kezdett megszilárdulni. Szabadművelődési tanfolyamok és előadássorozatok indultak Orosházán. „Módot kell találni arra, hogy a parasztságot is bekapcsoljuk a tanulásba. A tanyán a kultúrát csak a kalendárium képviselte” — írta az Orosházi Hírek 1946. okt. 29-i száma.

A régi könyvkereskedők elmondása szerint a könyvárúsításban a karácsony volt a legfőbb szezon. A nagyobb kiadók (Révai, Athenaeum, Singer és Wolfner, Dante stb.) üzletszerzői ismét felkeresték a vidéki könyvkereskedőket és fix rendelésre szerződéseket kötöttek. A nagyobb könyvkereskedők is csak 1 kötetet kértek fixre az újdonságokból, ha ez elfogyott, akkor rendeltek csak pótlólag a leszerződött keretösszegig. Általában karácsonykor merítették ki az évi összeget. Főként szépirodalmi és ifjúsági könyveket vásároltak. Ezek még 1946-ban is szinte kivétel nélkül háború előtti kiadványok voltak. A kiadók 60, illetve 90 napra adták hitelbe a könyveket. A fix átvételnél 45, a bizományi vételnél 33 1/3%-ot kapott a kereskedő. A szépirodalmi könyvek árrése volt a legmagasabb, az ifjúsági és szakkönyveké kevesebb. A tankönyvekre 15—20% árrést kaptak.¹⁸

Dénes Mihály kiválása után a vele dolgozó Mikó Ferenc vette át az Apolló mozi melletti könyv- és papírüzletet. Miután a régi könyvesek (Markó, ill. Politzer) néhány száz kötetes állománya fogyóban volt, szűkült a beszerzési lehetőségük is, így lassan Mikóé lett a vezetőszerp. Mint fiatal, lendületes munkaerő szívesen foglalkozott a Szikra, a Népszava és a SZOT kiadványaival, amit eddig csak a pártszervezetek terjesztettek. Ezért aztán az MKP is támogatta, bár emlékezete szerint ezekben a hónapokban is csak kb. 1/4 rész volt a könyvforgalom és 3/4 rész a papír. A készlete viszont óriási volt, mintegy 200 000 Ft-nyi érték. Ebből később (1948-ban) sokat visszárúzott Püskinek. Kereskedésének egyhavi forgalma ekkor kb. csak 20 000 Ft lehetett. Belőle a könyvre mindössze 4—5000 Ft esett.¹⁹

Nem is lehetett ez másként. A város és a helyi szakszervezet jelentése alapján Orosházán körülbelül 2000 iparos és mintegy 4—5000 mezőgazdasági munkás volt munka nélkül.²⁰ Hogy az olvasás iránti igény mégis éledezett, arról egy másik tudósításban olvashatunk. Eszerint a Fortuna Baromfifeldolgozónál könyvtárat alapítottak. A könyveket a dolgozók adták össze. A cikk szerint a legtöbb mű haladó szellemű regény volt, de igen sok politikai és gazdasági munka is állományba került. Miért létesítettek könyvtárat? Azért mert — idézzük a cikk íróját — „Az asszonyok tanulni akarnak, nem úgy mint a múltban. Tisztán akarják látni a maguk és a világ sorsát.”²¹

A polgármester szabályozta az orosházi könyv- és papírkereskedők nyitvatartási rendjét. Ez a nyári időszakban reggel fél 8 órától déli 12 óráig, délután 3—6 óráig tartott, télen délután 2 órakor nyitottak, hétfőn és csütörtökön délután 1 órakor zártak.²²

Nem lenne érdektelen végignézni a különböző iskolák, szervezetek, társaságok, intézmények könyvtárainak 1946/47-es fejlesztési adatait. Közülük mi csak a gim-

náziumra figyelmezzünk. Jól lehet belőle következtetni arra, vajon milyen mérvű is lehetett Orosháza közkönyvtárainak fejlesztési lehetősége a felszabadulás első évében, közvetlenül a forint bevezetése után.

A gimnázium évkönyve szerint az adott tanév folyamán a tanári könyvtár állománya 142 kötettel (785 Ft), az ifjúságié mindössze 19-cel (210 Ft) gyarapodott. Az előbbinek 2014, az utóbbinak 1338 kötete volt a tanév végén.²³ Adataink természetesen nem számolnak az évközi és év végi jutalmazásokra vásárolt könyvekkel. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy ezekre az alkalmakra maguk a könyvkereskedők is adtak egy-két könyvet.

A századfordulótól a felszabadulásig átlagosan tízévenként cserélték a tankönyveket. Annak ellenére, hogy a használt könyvek átvétele általános gyakorlattá vált, a könyvszakmában mégis ez jelentette az egyik legbiztosabb kereskedelmi forgalmat. A felszabadulást követően nem lehetett azonnal áttérni a marxista szellemű oktató-nevelő munkára. Hiányoztak az egységes tankönyvek az általános iskolákból, középiskolákból. Az 1947/48-as tanévtől kezdve a sokféle, legtöbbször elavult tankönyvet új szellemű tankönyvekkel kezdték felváltani. Az iskolák államosítása után a nagy példányszámban megjelenő tankönyvek beszerzési ára is olcsó lett. Volt olyan tanév Orosházán, amikor minden új tankönyvet a Koczka-cég forgalmazott.²⁴

Mozdulni kezdett a szellemi élet is. Ezt jelzi, hogy 1948. április 18-án az Orosházi Írói és Művészek Szakszervezetének szerző és színpadavató estjét tartják meg a Szakszervezeti Székházban, ahol kizárólag orosházi és környékbeli szerzők lépnek fel.²⁵

Egy másik kísérletről is meg kell emlékeznünk. A helyi nyomdákban ugyan nem jelent meg olyan mű, amiből komolyabb anyagi sikerre számíthattak volna, mégis érdemes figyelmeztetni arra, hogy az Orosháza és Vidéke nyomdájában 1000 példányban megjelent egy kis füzet: Bónus István helyi fiatal költő Tanyák csalóánya c. műve, amelyből még a kiadás évében 800 példány gazdára talált.²⁶

A helyi lapok hírt adnak a Magyar Könyvnapok rendezvényeiről, sőt rövid könyvismertetések tartalmazó „Mit olvassunk?” rovatot is találunk bennük. Az Orosházi Hírek arra kéri a pártszervezeteket, hogy a brossurák terjesztésére nagy gondot fordítsanak. Feladatuk, hogy a pártszervezetekhez leküldött füzeteket terjeszték, másrészt az, hogy a DÉFOSZ szervezetekhez küldött brossurák eladásához segítséget nyújtsanak. Ezek a füzetek „értékes anyagot szolgáltatnak a szeminárium hallgatónak, pártmunkásoknak, a párt és üzemi funkcionáriusoknak.”²⁷

A két munkáspárt egyesülési kongresszusa 1948 júniusában meghatározta a művelődéspolitikai feladatait is: „Magas színvonalú, a valóságot, tehát a nép életét és harcait ábrázoló, a demokratikus népi eszmék győzelmét hirdető optimista művészetet” várva az alkotóktól.

Az állam lassan átvette a könyvkiadás irányítását. A megalakuló Könyvhivatal központilag engedélyezte a kiadható műveket. 1948-ban államosították a könyvkiadó-vállalatokat. Az Országos Árhivatal 1948. szeptember 1-től kezdve kötelezte a könyvkereskedőket a könyvek árának feltüntetésére. Ugyanakkor a szépirodalmi könyvek árrése 32%, az ifjúsági, tudományos, ismeretterjesztő és szakkönyvek árrése 25% jett.²⁸

Az államosítások után a kiadóhivatalok, a nyomdák és a könyvkereskedelem egy-egyége megbomlott. A könyvterjesztés új rendszerét, új formáját és módszereit „a szoc. alizmus felé haladó magyar társadalom érdekei és igényei szerint” kellett kialakítani.²⁹

Vessünk egy pillantást a helyi népszámlálási adatokra. Orosháza népessége³⁰ 1930-ban 31 171 fő, 1941-ben 31 778 fő, 1949-ben 31 429 fő.

1949-ben

<i>Aktív kereső</i>	<i>Inaktív</i>	<i>Eltartott</i>	<i>Összesen</i>		
14 019	684	16 726	31 429		
<i>Aktív kereső</i>					
<i>Ipari</i>	<i>Építőip.</i>	<i>Mg.</i>	<i>Szállítás</i>	<i>Keresk.</i>	<i>Egyéb</i>
2 276	342	7 944	394	1 159	1 904
<i>Összesen: 14 019 fő</i>					

A könyvesboltok vonzáskörzetéhez tartozó orosházi járás népessége 1949-ben 48 200 fő.³¹

1949-ben június 12—19-ig tartottak a Könyvnapok orosházi rendezvényei. A korabeli híradás szerint „ilyen nagyszabású kulturális ünnepséget Orosházán még nem rendeztek”.³² Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter nyitotta meg az ünnepek sorát az MDP kultúrtermében. Felavatták a több ezer kötetes Városi Könyvtárat a Petőfi Művelődési Házban. Szimonidesz Lajos a könyvnapokról és Orosháza történetéről tartott előadást. Június 18-án nyitották meg a Könyvnapokat. Este Tersánszky Józsi Jenő, Fodor József, Benedek Marcell és Szabó Pál írók részvételével nagyszabású irodalmi est volt.³³

A helyi magán-könyvkereskedelem hálózatának a köre ugyanakkor szűkült. Több kisebb üzlet szüntette be a könyvárusítást a hitel lehetőségének csökkenése nyomán bekövetkezett gyenge áruellátás miatt, s több más kényszerítő körülmény hatására.³⁴

1949. szeptember 1.—1956. szeptember 30.

1949 májusában a Minisztertanács néhány államosított nyomda és könyvkiadó könyvesboltjából a Belkereskedelmi Minisztérium felügyelete alatt megalakította a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalatot.³⁵

Orosházán 1949 szeptember 1-én vette át a KNV a Mikó-féle könyv- és papírboltot.³⁶ A boltvezető 1949 nyarán országosan is az elsők között — talán negyediknek — de Békés megyében biztosan elsőnek ajánlotta fel boltját, melyet megváltottak tőle. Mikó Ferenc — mint szakember és az MDP tagja — maradt a boltvezető, mellé felvették a hódmezővásárhelyi Weisz-cégnél dolgozó, másfél évtizedes gyakorlattal rendelkező Becsei Sándort és a fiatal orosházi Jankó Sándort, valamint Balogh Ibolya pénztárost.³⁷

A könyvellátásban az a gyakorlat érvényesült, hogy az állami boltokat sokkal jobban ellátták könyvekkel, mint a magánkereskedőket, így a KNV orosházi boltjában még az egyébként rossz viszonyokat is figyelembe véve egészen jó volt a könyvválaszték. A forgalom megsokszorozódott. A pártszervezet is ezt a boltot támogatta, sőt az 1949/50-es tanévben — mint egyedüli állami könyvesboltnak — Orosházának kellett egész Békés megyét ellátnia tankönyvvel. Egyúttal megbízták az orosházi boltot azzal is, hogy Békés — Csongrád és Szolnok megye magánkereskedőit is ellássa — mint nagykereskedelmi vállalat — papírral és könyvvel.³⁸ A feladatok megnövekedésével újabb munkaerőt: Bereznai Jánost állított be a pártszervezet a boltba helyettesnek, aki mindössze néhány hónapot töltött ott, majd Békéscsabára került. Balogh Ibolya pénztárost Novák Laura váltotta fel.³⁹

1950. június 1-től újabb szervezeti változás történt. A KNV orosházi boltját a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat vette át.⁴⁰ Az állami bolt feladata a Szikra kiadványok árusítása és egyéb ideológiailag-politikailag fontos művek terjesztése volt.

Már ekkor megkezdték az üzemi könyvterjesztést, melynek eredményességéért a boltvezető — mint pártfeladatért — volt az egyszemélyi felelős. A könyv-papírbolt jól dolgozott, mindig túlteljesítette a tervet. Igaz, a munkaidő legtöbbször napi 10—12 órára nyúlt.⁴¹

1950. november 30-tól Mikó Ferenc Budapestre került (ma a Mezőgazdasági Könyvkiadó munkatársa). December 1-vel Becsei Sándor lett a boltvezető. Ebből az időből nincsenek forgalmi eredményeink: még nem vezették külön a papír- és a könyv-forgalmat. A könyvkiadásban és a könyvterjesztésben — mint egész művelődéspolitikánkban — a marxizmus-leninizmus elterjesztése volt a fő cél. Ennek ellenére még 1950-ben is meglehetősen sokféle kiadvány zsúfolódott össze a KNV Központi Raktárában. Erről az általuk kiadott könyvjegyzék is tanúskodik. A jegyzék szerint még múlt századvégi kiadású könyveket is ajánlottak megvételre, alátámasztva ezzel azt is, hogy akkoriban korántsem fogytak úgy a könyvek, mint most harminc évvel később.⁴²

A KNV állította össze a szövetkezetek részére küldendő ún. típuscsomagokat is. Ezek értéke 300—3000 Ft-ig terjedt. Ilyen negyedévenként küldött típuscsomagok kerültek Orosházára is, ahonnan egyéb áruk szállításával együtt került ki a falusi, tanyai boltok polcaira is a könyv. Az ország első szövetkezeti instruktora 1950 őszétől dolgozott: Litauszki Istvánné a békéscsabai MESZÖV propagandistája. Gyakran kereste fel Orosházát és ajánlotta a könyvet a szövetkezet vezetőinek (olyan vezető is akadt, aki szerint a szocializmust könyv nélkül is lehet építeni) és tagjainak.⁴³

1951. május 1-én megalakult az Állami Könyvterjesztő Vállalat. A Könyvterjesztő Kiskereskedelmi Vállalat orosházi boltja szervezetileg idekerült.⁴⁴ Az üzlet ott maradt az Apolló mozi mellett. A papíráru továbbra is fő szerepet játszott benne. Alkalmazottai közül Jankó Sándor a békési könyvesboltba került át, Dénes István pedig felvételt nyert.⁴⁵

Közben folytatódott a magánkiskereskedelem felszámolása. Az ÁKV orosházi boltjának vezető szerepéhez — érthetően — nem fért kétség. Bizományi hálózatot építettek ki, elsősorban vidéken. Különösen aktív bizományosaik voltak a Mezőhegyesi Állami Gazdaság Központjában, továbbá a Szöllősi Állami Gazdaságban, Mezőkovácsházán és Tótkomlóson. Dénes István szervező feladata volt a termelőszövetkezetek és iskolák patronálása, s új bizományosok szervezése. Nem volt népszerű dolog a könyvterjesztői munka. Sokáig kellett a könyv mellett agitálni, amíg valaki elvállalta az üzemekben, termelőszövetkezetekben az árusítást. Erre részben az is magyarázat, hogy kevés volt a jó könyv.

Mai szemmel nézve ez volt a könyvterjesztés „hőskora”. Az augusztus 20-i Vidám Vásáron még éjszaka is kint tanyáztak a könyvesek, és védtek csomagjaikat. Az árukészletekből a könyv még mindig nagyobb százalékkal részesedett (kb. 70%-a volt a könyv) mint a papír. A forgalomnak viszont csak kb. 25%-a származott könyveladásból. A tankönyvszezon jelentette a fő könyvárúrási feladatot. Nagyobb bevételt az iskolai jutalmazások, egy-egy közületi vásárlás, munkahelyi jutalmazás jelentett még.⁴⁶

1951-ben az Állami Könyvterjesztő Vállalat elsőnek Békés megyében szervezte meg a könyvterjesztést.⁴⁷ Az ÁKV négy instruktora (köztük Litauszkiné) minden földművesszövetkezetet felkeresett, és munkájuk révén két hónap alatt a megye minden községébe eljutott a könyv. Természetesen nem nagy készlet, negyven—ötven kötet boltként. 1951. szeptemberében már az ÁKV orosházi boltja is sátrat állított a Könyvhétre.⁴⁸

1952-ig a felszabadulás előtti szokásnak megfelelően az ünnepi könyvvásár három napig tartott. Ettől kezdve már Ünnepi Könyvhetet rendeztek. A forgalmi ered-

mények mai szemmel nézve természetesen gyengék voltak. Az 1952-es Ünnepi Könyvhéten pl. csak az volt a cél, hogy lakosonként 40 fillér legyen a vásárlás. Orosháza esetében kb. 13 000 Ft. Ezt feltehetően nem teljesítették, mert Litauszkíné feljegyzéseiben olvashatunk az 1952. III. negyedévi könyvforgalmi tervről, mely szerint Orosházán 19 700 Ft, Békésen 20 300 Ft, Gyomán 15 200 Ft, Gyulán 12 600 Ft, Mezőkovácsházán 27 700 Ft, Sarkadon 14 400 Ft, Szarvason 19 500 Ft, Szeghalmon 15 900 Ft-ot kell teljesíteni.⁴⁹

2. kép. özv. Tóth Sándorné és lánya, Kabódiné Tóth Rózsika hosszú időn át árulták a könyvet Orosházán az ünnepi könyvheti sátrakban, könyvpavilonban és piacon is.

2. Bild: Witwe Frau Sándor Tóth und ihre Tochter, Frau Kabódi Rózsika Tóth verkauften lange Jahre hindurch Bücher in den Zelten zur Buchfestwoche in Orosháza, sowie auch in den Buchpavillons und auf dem Markt.

A könyvhét őszi megrendezését az a nézet magyarázza, hogy a falusi parasztnak a termény betakarítása után van pénze könyvre. Az orosházi bolt dolgozói ott is voltak mindenütt: a legkülönbözőbb rendezvényeken és értekezleteken árulták a könyvet. Ismerünk néhány adatot is. Az 1952-es Ünnepi Könyvhéten Nagyszénáson pl. 250 fő volt a megnyitón, s csak 8 könyvet vettek 60 forint értékben, Gerendáson 42-öt 410 Ft-ért. A tótkomlói ünnepélyes megnyitón 300 fő volt jelen.⁵⁰

1952. április—májusban teljesen felszámolták az orosházi magán könyvkereskedelmet. Legtovább a Markó, a Tomay, a Koczka és a Hornok-cég tartotta magát.⁵¹

Az államosított boltok közül Markó Imre Kossuth utcai boltját választották ki az ÁKV kissé félreeső boltja új telephelyéül. Ekkor vált szét a könyv- és papírkereskedelem Orosházán.

Birkás Istvánné, Novák Laura 1952 októberében szülési szabadságra ment, s a bolt két fővel (Becsei Sándor boltvezető és Markó Imre) kezdte meg munkáját új helyen, új körülmények között.⁵²

A szakosodás, ez a könyvterjesztés történetében monopolizálnak tűnő rendkívüli jelentőségű esemény minőségi változást hozott, a csak könyvet árusító bolt szerepe megnőtt. Egyúttal maga után vonta a párt- és tömegszervezetek könyvelésének viszonylagos háttérbe szorítását is.

Az iparban dolgozók száma 1945—1956 között 80%-kal emelkedett Orosházán. A szövetkezeti szektor létszáma 1954-re a felére csökkent, a termelőszövetkezetekben mindössze 1928 tag maradt.⁵³

Az 1953-as évet nagyban meghatározták az új lehetőségek. Érdekes és elgondolkodtató az, hogy 1952 után, mikor a szektás-dogmatikus politika hibái az élet minden területén kiütköztek, Orosházán némileg növekedett a könyvforgalom. Ebben nyilvánvalóan közrejátszottak az irodalomtudomány közismert vitái, a könyvkiadás merevségének oldódása, a XX. kongresszus utáni szabadabb légkör, de talán az is, hogy az olvasók, a könyvvásárlók várták a választ a belpolitikai élet gondjaira: a szép-irodalomtól és a tudományos-politikai irodalomtól egyaránt.

1953-ban — az újonnan kiadott művek mellett — azokat a műveket próbálták értékesíteni a könyvheti propaganda segítségével, melyek a könyvterjesztő vállalatok raktáraiban felhalmozódtak.

Az ÁKV központi raktárának *ifjúsági* könyvkészlete 1951. május 1. — 1952. december 31-e között 3,9 millió forintról 0,4 millióra csökkent, s ez a rendkívül kis raktárkészlet is az előző években túlzott példányszámban megjelentetett ifjúsági brosúrákra szorítkozott. Leporellók, meséskönyvek egyáltalán nem voltak.⁵⁴

Nagy hiány mutatkozott a *szépirodalmi* könyvekből is. Igaz, egyes szépirodalmi alkotások kiadása (főként a szocialista eszmeiségű műveké) meg többszöröződött, de a megnövekedett könyvtári és egyéni vásárlások következtében az ÁKV raktári állománya az 1951. május 1-i 24,6 millióról 1953 végéig 7,7 millióra csökkent.⁵⁵ Akadt ugyanakkor néhány olyan kiadvány, amely az igények kellő mérlegelése nélkül nagy példányszámban látott napvilágot. Volt több félkész fordítású külföldi mű is, amelynek művészi szépségét a fordítók nem tudták hűen visszaadni. A szocialista nevelés legjelentősebb eszköze a szovjet irodalom volt. 1952-ig több szovjet klasszikus jelent meg, elsősorban ezeknek a pótlásáról kellett a következő években gondoskodni.

A *szakmai* könyvek közül különösen az új műszaki és mezőgazdasági könyvek iránt volt nagy érdeklődés. Mindenek előtt az új társadalom vezetőrétegeiben.

Ha ezeknek az éveknek a könyvkiadásáról és könyvterjesztéséről beszélünk, kiemelten kell szólnunk a brosúrák kiadásáról. E kiadványok szükségességét a gyors tájékozódás, tájékoztatás, a politikai és szakmai oktatás, a természettudományos ismeretek terjesztése egyaránt indokolja. Olyan nagy mennyiségben jelentek meg azonban (1950-ben pl. 40 millió brosúra), amely nem volt arányban a szükségletekkel. 1953 táján az orosházi bolt egyik oldali polcsora például szinte csak brosúrákkal volt tele.⁵⁶

Litauszki Istvánné instruktori naplója havi bontásban őrizte meg az ÁKV orosházi boltjának forgalmi eredményeit, mely 1953-ban a következőképpen alakult:

január	12 129 Ft
február	10 938 Ft
március	11 456 Ft
április	10 285 Ft
május	7 000 Ft
június	16 048 Ft
július	19 644 Ft
augusztus	22 587 Ft

szeptember	21 762 Ft
október	13 685 Ft
november	9 701 Ft
december	35 000 Ft
összesen:	<u>190 235 Ft</u>

Ez az első éve a tiszta profilú könyvesboltnak. Az előző évből is vannak megbízható adataink, minthogy kiemelték az összforgalomból. Hasonlítsunk össze egyet-kettőt:

	1952		1953	
	havi forgalom	vevőszám	havi forgalom	vevőszám
július	10 492 Ft	264 fő	19 644 Ft	294 fő
augusztus	12 208 Ft	376 fő	22 587 Ft	303 fő

3. kép. Orosháza, Kossuth u. 12. 1952 óta működik itt az államosított, illetve szövetkezeti könyvesbolt. Háttérben a régi polcsorok.

3. Bild: Orosháza, Kossuth Str. 13. Seit 1952 wirkt hier das verstaatlichte, bzw. genossenschaftliche Buchgeschäft. Im Hintergrund die alten Regalreihen.

A bolti bizományosok számát a központ engedélyezte. 1952—53 táján mindössze 6—8 állandó bizományosa volt az orosházi boltnak, akik pl. Csorváson 1952. II. negyedévben 885 Ft, Kardoskúton 773 Ft, Csanádapácán 1100 Ft, Gádoroson 1570 Ft értékű könyvet adtak el.⁵⁷

Jellemző országos adat, hogy 1949—1956 között kb. 22 millió forint értékű könyvet küldtek a szövetkezeti könyvesboltokba, s visszarúzás után ennek majdnem a felét bezúzták.⁵⁸ Bajok voltak a könyvkiadással is: az írók egy része eszmei és művészi fogyatékosságokkal küzdött, valóságismeretük hiányzott.

Az akkori népművelési miniszter: Darvas József az országgyűlés V. ülészakán 1954. január 23-án így összegezte tapasztalatait: „Könyvkiadásunk éveken keresztül nem törődött eleget azzal, mit is szeretnének olvasni elsősorban az olvasók. A gyerekek több meséskönyvet, magyar meséket, több ifjúsági regényt, kalandost, színeset, szépet. Állami Könyvterjesztő Vállalatunk raktáraiban mintegy 150 millió forint értékű eladatlan és részben eladhatatlan könyv és tengernyi brosúra van, miközben egy-egy Jókai-, Mikszáth-, Móricz regényt, vagy egy mai író regényét hónapok alatt rongyossá olvassák, miközben sok iskolánk könyvtárában még a kötelező olvasmányok sincsenek meg.”

Ugyanekkor a Minisztertanács határozata szerint jelentősen változtattak a könyvkiadás arányain. Nagyobb szerepet kapott a szépirodalom. Ezen belül a klasszikus magyar irodalom és az ifjúsági irodalom. Nem lenne teljes e korszak könyvterjesztéséről írott dolgozat, ha nem szólnánk az orosházi könyvesboltba is érkező sorozatokról.⁵⁹

A Szépirodalmi Könyvkiadó 1950-től adta ki a Magyar Klasszikusok sorozat köteteit, 1953-tól a magyar költészet remekeit bemutató Magyar Parnasszust. Megjelent Mikszáth Kálmán Válogatott Művei is (még az Akadémiai Kiadó által 1956-ban elindított Mikszáth Kálmán Összes Művei sorozat előtt) és Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei. 1954-től elindult a roppant népszerűvé vált Olcsó Könyvtár Jókai: A cigánybáró c. művével. Az első évben 24, 1955-ben 53, 1956-ban 51 kötete látott napvilágot. Orosházára 100—200 példány érkezett a sorozat köteteiből, ami akkor kimagasló példányszámot jelentett.⁶⁰

Az Új Magyar-Európa Könyvkiadó gondozásában több mint húsz kötet jelent meg az Orosz Remekírók sorozatból, míg Makszim Gorkij Válogatott Műveinek tíz kötete került a boltba 1951—1955-ig.

A technika iránt érdeklődők táborában eseményt jelentettek a Kis Technikus Könyvtár sorozat kötetei. 1955—56-ban jórészt külföldi szerzők művei jelentek meg egészen olcsó áron (3—4—6 Ft) a Szikra Könyvkiadó által kiadott Érdekes Könyvek kötetei között. Szintén ezidőben indult a könyvkiadásban új szintet hozó Magvető Vidám Könyvek és a Gondolat Kiadónál a Világjárók sorozat.

A politikai-társadalmi szemlélet szocialista átalakulása szempontjából fontos volt a Népszava Füzetek, a Marxista Ismeretek Kis Könyvtára, a Szocialista Kultúra Időszerű Kérdései, Tudomány és Haladás, a Pártépítés Kiskönyvtára, a Szocialista Kultúráért minden kötete.

A könyvesbolt irattárában fennmaradt az 1954. február 8-i részletes leltár. Összeítése szerint a bolti készlet forint értéke a következő volt:

politikai könyvek	25 370,10 Ft
irodalomtudományi könyvek	2 542,20 Ft
zenemű	14 053,50 Ft
ismeretterjesztő	4 679,50 Ft
szépirodalom	17 276,60 Ft
ifjúsági	4 952,40 Ft
szakkönyv	41 140,70 Ft
bizományosoknál	3 974,60 Ft
összesen:	<u>113 989 60 Ft</u>

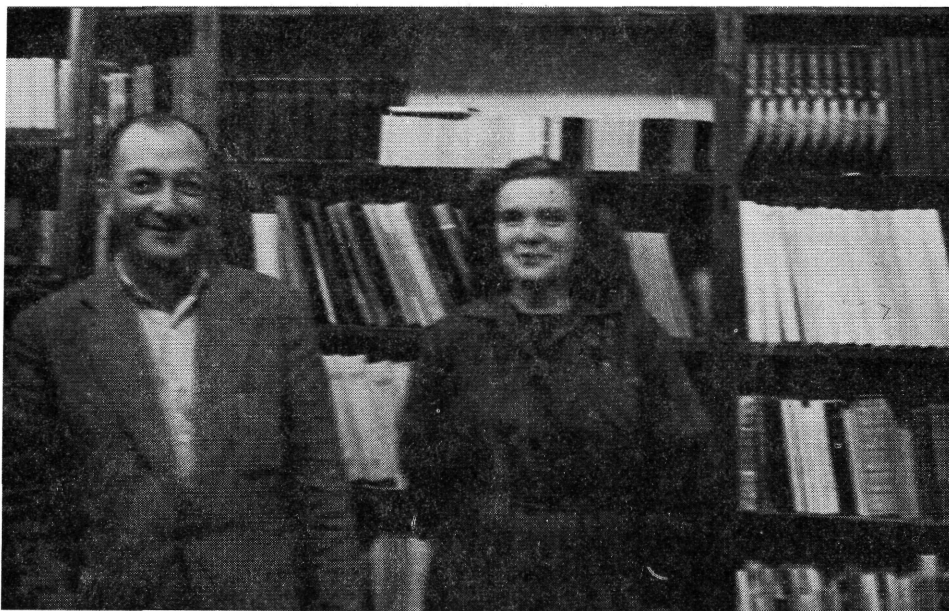
A bizományosoknál kint levő könyvek értéke ez volt:

1. Magasépítő Vállalat Orosháza	682,50 Ft
2. Épületszerelő Vállalat Orosháza	690, Ft
3. Orosházi Malom	504,60 Ft
4. Állami Gazdaság Tótkomlós	269,80 Ft
5. Állami Gépállomás Nagyszénás	413, Ft
6. Állami Gépállomás Csorvás	292, Ft
7. Gerő Tsz. Gádoros	482,40 Ft
8. Dózsa Tsz. Nagyszénás	322,80 Ft
9. Viharsarok Tsz. Tótkomlós	317,60 Ft
összesen:	<u>3974,60 Ft</u>

Az 1954-es év „nagy ugrás” volt az orosházi könyvesbolt életében is: az előző évi 190 235 Ft-ról 443 710,70 Ft lett a forgalom. Az Ünnepi Könyvhétre is sok értékes könyv jelent meg. A forgalom országosan megkétszereződött, bár az ifjúsági és szépirodalmi könyvekben még ekkor is hiány mutatkozott.

1955-ben ismét nyáron rendezték a könyvhetet. Ekkor több bizományos (üzemi és munkahelyi) kapcsolódott be a könyvterjesztésbe: közülük néhányan még ma is megbízható munkatársai boltunknak (Bencsik Imréné, Gádoros, Pál Istvánné Orosháza Gázipari Gépgyár és kis megszakítással Antal Károlyné Orosháza Mezőgép.

1955 szeptemberében került Becsei Sándor és Markó Imre mellé a bolt sokáig volt vezetőhelyettese Varga Andrásné is.⁶¹

4. kép. Becsei Sándor 1949—1971-ig, Varga Andrásné 1955—1983-ig dolgozott az orosházi könyvesboltban.

4. Bild: Sándor Becsei arbeitete von 1949 bis 1971, Frau András Varga von 1955 bis 1983 im Buchgeschäft von Orosháza.

Bevezették a részleteladást.⁶² Ismét javult a könyvellátás. A bolt 1955. évi forgalma megközelítette a félmillió forintot. (498 271,20). Az eredmények eltörpülnek, ha a rendelkezésünkre álló országos adatokkal hasonlítjuk össze:

Év	könyvforgalom millió Ft-ban
1951	143
1952	161
1953	167
1954	185
1955	217
1956	238

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat orosházi boltjában már 1956 szeptember végéig elérték a félmillió forintos bevételt. Október 1-én aztán újabb szervezeti változás következett.

*Új gazda: a szövetkezet (1956. okt. 1-től)
Az ellenforradalom hatása a bolt munkájára*

A SZÖVOSZ Igazgatósága határozatának eredményeképpen a falusi könyvterjesztés hatékonnyá tétele érdekében megalakult a Szövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat. 92 addig állami tulajdonban levő könyvesboltot (főként járási székhelyeken, köztük az orosházi) szövetkezeti tulajdonba vették át.

Az 1956. október 1-én és 2-án tartott leltározás alkalmával az Állami Könyvterjesztő Vállalat átadta a Földművesszövetkezetek Járási Központjának az orosházi könyvesboltot az alábbi árukészlettel:⁶⁴

könyvek	106 127 50 Ft
zenemű:	17 890 10 Ft
szovjet könyvek:	916 90 Ft
tankönyv:	11 164 80 Ft
bizományosok:	19 868 10 Ft
részletadósok:	2 764,50 Ft
összesen:	158 641,90 Ft értékben

Az ellenforradalmi események alatt a könyvesbolt zárva volt. Az FJK-tól október 24-én délután olyan szóbeli utasítás érkezett, hogy a dolgozók lehúzott redőnyök mögött tartózkodjanak munkahelyükön. A felvonulások és gyűlések alatt el kellett hagyniuk a boltot. A kijárási tilalom megkezdésekor pedig még gondosabban ügyeltek a rájuk bízott értékekre. A szaporodó könyvégetések hírére új utasítást kaptak: a szovjet szerzők műveit és egyéb politikai könyveket, Szikra kiadványokat, sőt még a piros (!) borítóval ellátott könyveket is (az akkor indult Mikszáth sorozat köteteit is) jól csomagolják be, és a raktár félreeső részében rejtik el, hogy megelőzzék a hirtelen jött ötletek alapján fellépő esetleges pusztításokat. Szerencsére erre nem került sor. Kb. egy hónapos zárvatartás után kinyitottak. Pestről semmilyen könyvutánpótlást nem kaptak. Abból a kis készletből árulhattak, ami maradt. Közben a Békéscsabai Megyei Könyvtár is kapott beszerzésre egy jelentős összeget amelyet végül Orosházán vásároltak el. Ezzel a bolt amúgy is szegény raktárkészlete annyira kimerült, hogy az évek óta ott heverő kiadványokon kívül szinte semmi sem volt a polcokon. Ifjúsági- és meséskönyvből egyetlen (!) kötet sem volt a boltban, s közben jött a karácsony. Ekkor teljesen váratlanul 300 példány érkezett Noszov: Nemtudomka Napvárosban c. meséskönyvből. Közel két hónap után először.

A sorbanállás ezidőben teljesen megszokott volt. Az emberek éberren figyeltek arra, hogy melyik bolt mit kap. Még a legidősebb kereskedők sem emlékeznek olyan

nagy könyvesbolt előtti sorbaállásra, beszámítva az egyébként sokszor tumultust okozó tankönyvszezonokat is, mint amilyen az 1956. decemberi volt. Talán 5—600 fő lehetett a sorban. A könyv már régen elfogyott, a tömeg azonban csak nehezen oszlott szét.⁶⁵

Az ellenforradalommal egy korszak zárult le. A címben megjelölt alig több mint egy évtized alatt Orosházán is kialakult és megerősödött az új szocialista könyvterjesztési rendszer, mely alapjaiban különbözik a kapitalista könyvkereskedelemtől. Váitozott a könyv társadalmi szerepe: míg a felszabadulás előtt csak árucikk volt, most a szocialista tudatformálás hatékony eszköze, a társadalom számára hasznos tevékenység támogatója.

Orosháza könyvterjesztésének számszerű adatai is bizonyítják, hogy ez a néhány év komoly előrelépést jelentett, megteremtette szocialista könyvkultúránkat és alapul szolgált mai jelentősebb forgalmi eredményeink eléréséhez.

1. Demartsik Ferenc (1907—1980) Orosháza, Rákóczi u. 11/a közlése, 1977. szept. 29.

2. Munkámban jól tudtam hasznosítani Janovics Imre visszaemlékezését, amelyet „A lakosság ismerkedik a szocializmussal” címmel 4 gépelt oldalon írt meg. Jagri Mihálytól az Orosházi városi Pártbizottság munkatársától kaptam egy iratmásolatot: a Városi Pártbizottság propagandabizottságának 1944. novemberében készült félhavi jelentését. Ebben leírják, hogy Orosházán eladtak 2150 db Délmagyarország-ot, 2080 db Arcvonal Hírek c. lapot, 26 db Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban c. művet, 380 db Gerő Ernő: Lesz magyar feltámadás c. könyvet, 38 db Pártszervezeti szabályzatot és kiadtak 4000 db plakátot.

7. A lap jelentőségéről írt Szabó Ferenc. Lásd: „A felszabadult Magyarország első kommunista napilapja, a Népakarat (Orosháza, 1944. október 15—20)” = Magyar Könyvszemle 81. évf. (1965) 43—47. 1. és klny., valamint Szabó Ferenc: Az első szabad újságok nyomában = Tiszatáj, 1964. október, 12. 1.

5. Demartsik Ferenc közlése.

5. Szabó Andor (1921—) Nagyszénás, Damjanich u. 81. közlése, 1977. szept. 15.

6. Orosházi Hírek, 1945. jan. 17.

7. Felszabadulás utáni kereskedelmünk becses értéke a Városi Tanács tulajdonában levő lajstrom, amelyből pontosítani tudjuk a korabeli állapotokat. Ezek szerint 1944—1952-ig az alábbiak foglalkoztak Orosházán könyvkereskedéssel is:

a) *ifj. Demartsik Ferenc*

könyv, papír, írószer, zenemű és fotóciikk kisker. Orosháza, IV. ker. Győry Vilmos tér 1.

A bej. kelte: 1944. dec. 14.

Ip. ig. sz.: 212/1944, kelte: 1945. júl. 11.

Iparát 1950. júl. 13-án beszüntette.

b) *Politzer Ferenc*

könyv, papír, írószer, zeneműkereskedés mind közvetlen fogyasztók, mint továbbárusítóknak. Orosháza, Erzsébet királyné u. 6.

Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. ápr. 17.

Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. márc. 13.

Iparát 1950. febr. 8-tól özvegyi jogon felesége Havas Magda gyakorolja.

c) *Szombathelyi Lajosné* szül.: Szabó Julianna

könyv, papír, írószer kiskereskedés

Orosháza, Terényi u. 27.

Ipara 1950. dec. 27-én megszűnt.

d) *Fürjes Pál*

könyv, papír, írószer, zenemű és bazárúru kisker.

Orosháza, Mikszáth K. u. 4.

Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. ápr. 18.

Ipara 1951. dec. 31-én megszűnt.

e) *Markó Imre*

könyv, papír, írószer, zenemű, fotóciikk kisker. és könyvkölcsönzés

Orosháza, Erzsébet királyné u. 4.

- A bej. kelte: 1945. máj. 4.
 Ip. ig. sz.: 1724/1945, kelte: 1945. máj. 7.
 Ipara 1952 május hóban hivatalból megszűnt.
- f) *Dénes Mihály*
 könyv és papírkereskedés
 Orosháza, Munkácsy u. 2.
 A bej. kelte: 1945. máj. 14.
 Ip. ig. sz.: 1872/1945, kelte: 1945. júl. 9.
 Iparát 1947. aug. 23-án beszüntette.
- g) *Petrik Józsefné* szül. *Czihane Margit*
 hírlapterjesztő vállalat, papír, írószer, folyóirat és sajtótermék kiskereskedő
 Orosháza, Luther u. 1.
 Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. máj. 29.
 Iparát 1946. febr. 5-től szüneteltette, majd 1947. aug. 8-án beszüntette.
- h) *Hornok Lajos*
 könyv, papír, írószer, zenemű, játék, bazár és piperecikkek kiskereskedés
 Orosháza, Vörösmarty u. 2.
 Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. jún. 2.
 Ipara 1952. ápr. 29-én megszűnt.
- i) *Koczka Eszter*
 könyv, papír, írószer, hangszer, játék, bazár és rövidáru kis- és nagykereskedés
 Orosháza, Deák F. u. 2.
 Ip. ig. sz.: 215/1944, kelte: 1945. júl. 16.
 Iparából a könyvadásítás törölve 1952. máj. 1.
- j) *Kultúra Nyomda — Könyvkötészet és Papírzem Szövetkezet Orosháza*
 könyv, papír, írószer, hangszer és játékaru kiskereskedés
 A bej. kelte: 1945. szept. 28.
 Ip. ig. sz.: 4585/1945, kelte: 1945. nov. 20.
 Üzletvezető: *Tomay József*
- k) *Orosházi Paraszt Szövetkezet*
 mezőgazdasági termények, gyümölcs, baromfi, tojás, mg. gépek, üveg, edény, textil, bőr, papír,
könyv, villamosági, háziipari cikkek kiskereskedése
 Orosháza, Előd u. 1.
 A bej. kelte: 1946. júl. 26.
 Ip. ig. kelte: 1946. nov. 16.
 Üzletvezető: *Tóth József*
- l) *Szendrei Jánosné* szül. Hegyesi Erzsébet
 könyv, papír, írószer, piperecikkek, bazáraru, cukorka és gyümölcs kiskereskedés
 Orosháza, MÁV Pályaudvar
 A bej. kelte: 1946. szept. 16.
- m) *Tomay Józsefné* szül. Gilicze Julianna
 könyv, papír, írószer, nyomtatvány, bazár és játékaru kiskereskedés
 Orosháza, Szabadság tér 6.
 A bej. kelte: 1946. okt. 11.
 Ip. ig. sz.: 9057/1946, kelte: 1947. febr. 28.
 Ipara 1952 május hóban hivatalból megszűnt
- n) *Mikó Ferenc*
 könyv, papír, írószer kiskereskedés
 Orosháza, Szabadság tér 12.
 A bej. kelte: 1946. dec. 6.
 Ip. ig. sz.: 7786/1947, kelte: 1947. máj. 21.
 Iparát 1949. szept. 1—1950. szept. 1-ig szüneteltette, majd 1950. okt. 26-án hivatalból megszüntették.
8. Mikó Ferencel több ízben beszélgettem Orosházán és Budapesten is. Sok értékes adalékot kaptam tőle.
 9. Mikó Ferenc (1924—) Budapest, VI. ker. Vörösmarty u. 53. közlése, 1975. febr. 10.
 10. Orosházi Hírek, 1945. jan. 17.
 11. Orosházán 1946 március elején nyílt meg a dolgozók gimnáziuma I. osztálya. = Orosházi Ev. Gimnázium Évkönyve 1946/47. 21. 1.
 12. Varga Sándor: Fejezetek a magyar könyvszakma történetéből = A Könyv, 71/1 sz. 72. 1.
 13. Varga i. m. = A Könyv, 71/2 sz. 62—77. 1.
 14. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában
 Bp. 1961. 28. 1. Ezt az adatot erősítette meg Mikó Ferenc is.
 15. Szabad Nép, 1945. nov. 27. 3. l. Közli: Varga i. m. = A Könyv, 71/3—4 sz. 102. 1.

16. Igazság, 1946. jan. 8. 4. l. Közli: Varga i. m. = A Könyv 71/3—4 sz. 107—108. l.
 17. Demartsik Ferenc közlése, 1977. szept. 29.
 18. Demartsik Ferenc és Mikó Ferenc közlései
 19. Mikó Ferenc közlése, 1975. nov. 5.
 20. Orosháza és Vidéke, 1947. szept. 11.
 21. Orosházi Hírek, 1947. szept. 21.
 22. Orosháza és Vidéke, 1947. szept. 4.
 23. Orosházi Ev. Gimnázium Évkönyve 1946/47. 29. l.
 24. Koczka György (1907—) Orosháza, Táncsics u. 60. közlése, 1978. nov. 20.
 25. Orosháza és Vidéke, 1948. ápr. 18.
 26. A megmaradt kb. 200 példányt a Vörösmarty utcai általános iskolának adta.
- Bónus István (1926—) Orosháza, Bónum 25. közlése, 1978. nov. 15.
27. Orosházi Hírek, 1949. febr. 6.
 28. Corvina, 1948. 39. sz. Közli: Varga i. m. = A Könyv 73/3 sz. 78. l.
 29. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában Bp. 1961. 28. l.
 30. 1970. évi népszámlálás Békés megyei adatai Bp. 1972. c. kötet 14. ill. 19. lapjáról vettük az összehasonlító adatokat.
 31. Békés megye fontosabb statisztikai adatai 1957. Békéscsaba, 1958. 13. l.
 32. Orosháza és Vidéke, 1949. jún. 5.
 33. Orosháza és Vidéke, 1949. jún. 8. (előzetes)
 34. Orosházán 1945-ben 828 kereskedelmi engedélyt adott ki a község. 1946-ban már csak 71-et, 1947-ben 99-et. 1948-ban a nagy revízió után az eddigi közel 1000 magánkereskedő és szövetkezet közül — az újonnan jelentkezőkkel együtt — mindössze 543 fő maradt meg. 1949-ben már csak 49 fő kért kereskedelmi engedélyt Orosházán. A magánkereskedők számának csökkenésével egyidejűleg az állami kereskedelem vette át a vezetőszerepet. Így volt ez a könyvkereskedelemben is.
 35. A könyvterjesztő vállalatok szervezeti változásainak jó összefoglalóját közli Varga Sándor: *A gazdasági reform és a könyvkereskedelem* c. írása a Kortárs 1969. szeptemberi számának 1443—1450 lapján.
 36. Mikó Ferenc közlése, 1975. febr. 10.
 37. Mikó Ferenc és Jankó Sándor (1933) Hódmezővásárhely, Szőlő u.2. közlése, 1977. okt. 11.
 38. Mikó Ferenc és Jankó Sándor közlése, 1977. okt. 11.
 39. Bereznai János (1921—) Gyopárosfürdő, Középlak 5. közlése, 1978. szept. 8. és Birkás Istvánné Novák Laura (1927—) Orosháza, Lehel u. 35. közlése, 1977. okt. 23.
 40. A könyvterjesztés szervezetének változásait, a pontos időpontokat Mikó Ferenc és Jankó Sándor is megerősítette.
 41. Mikó Ferenc közlése, 1975. nov. 5.
 42. A KNYV Általános könyvjegyzékében kb. 150 (!) magyar könyvkiadó könyve található. Köztük sok 50—60 éves kiadvány is. Ma már a két-három éves könyvek is réginek számítanak, mivel a boltok minden évben lehetőséget kapnak az előző évben kiadott művek visszarúzására.
 43. Litauszki Istvánné (1919—) Mezőkovácsháza, Ságvári ltp. II/A közlése, 1977. szept. 30. Litauszkiné visszaemlékezése megjelent a Kortárs 1965. júliusi számában az *Emberek a könyvek között* c. írásban, valamint *A szövetkezeti bizományosok és a falusi könyvterjesztés néhány problémája* (Bp., 1970.) c. füzet 46—48. lapján.
 44. Jankó Sándor közlése, 1977. okt. 11. Az általa közölt adat megfelel az országosan imert időpontnak.
 45. Dénes István (1914—) Orosháza, Székács József u. 13. közlése, 1977. okt. 18.
 46. Dénes István közlése, 1977. okt. 18.
 47. Litauszki Istvánné közlése, 1977. szept. 30.
 48. Litauszki Istvánné közlése, 1977. szept. 30.
 49. Litauszki Istvánné instruktori naplójából. Levele a szerzőhöz, 1977. okt. 4.
 50. uo.
 51. Kereskedők lajstroma 1944-től. Városi Tanács Orosháza tulajdonában.
 52. Birkás Istvánné Novák Laura közlése, 1977. okt. 23. A legfőbb tanú Becsei Sándor 1974. márciusában 53 éves korában Hódmezővásárhelyen meghalt. 1971. január 16-tól a szegedi Bartók Béla könyvesbolt vezetője volt.
 53. Darvas József: A felszabadulástól napjainkig 1944—1964, 734. 1. = Orosháza története és néprajza. 1. köt. Szerk. Nagy Gyula, Orosháza, 1965. Városi Tanács.
 54. Magyarország művelődési viszonyai 1945—1958 könyvkiadás 104—119. l.
 55. Magyarország művelődési viszonyai 1945—1958 uo.
 56. Becsei Sándor (1921—1974) Orosháza, Székács József u. 53. közlése, 1960. szeptember.
 57. Litauszki Istvánné i. leveléből.

58. Varga Sándor: Reflexiók a felméréshez = A szövetkezeti bizományosok és a falusi könyvterjesztés néhány problémája Bp. 1970. 48. l.
59. Az adatokat a Sorozatok könyve Bp. 1964. c. kiadvány segítségével pontosítottam.
60. Varga Andrásné (1928—) Orosháza, Március 8 tér 11. közlése, 1977. okt. 11.
61. Varga Andrásné közlése, 1977. okt. 11.
62. 100 Ft-os összeghatáron felül négy havi részletben lehet kifizetni a könyvesboltban megvásárolt könyveket.
63. Varga Alajosné: A magyar könyvkiadás 30 éve 1945—1974 Bp., 1975. 371. l.
64. Eredeti dokumentum a könyvesbolt irattárában.
65. Varga Andrásné közlése, 1977. okt. 11.

OSZKÁR KOSZORÚS

Buchvertrieb in Orosháza zwischen 1944 und 1956

Der als gemeinbildende Arbeit und auch als Handelsberuf rechnende Buchvertrieb wurde von den Heimatgeschichtsforschern des vergangenen Jahrhunderts sehr vernachlässigt. Der Verfasser dieser Studie verbrachte zwanzig Jahre seines bisherigen Lebens als Mitarbeiter der lokalen Bücherei und des Buchgeschäfts. Sein Interesse an der Vergangenheit dieses Berufes leitete ihn dazu an, die Tätigkeit seiner hochschätzbaren Vorgänger vor der Vergessenheit zu bewahren.

Vor der Befreiung wirkten in Orosháza mehrere private Buch-, Papier- und Schreibwarenläden, jedoch gelang es keinem die Herausgabe, die Druckereiproduktion und den Buchverkauf in einer Hand zu vereinigen. Selbst jene über eine Druckerei verfügenden Eigentümer zeigten keinerlei solche herausgeberischen Bemühungen und Vertriebsanstrebungen, wie im Komitat die Familie Kner, oder die Békéscsabaer Druckereiwerkstatt von Tevan.

Die sich im Anfangszeitraum der demokratischen Umgestaltung auch auf dem Buchmarkt geltend machenden reaktionären Richtungen mußten behoben werden. In Orosháza wurde am 1. September 1949 das Buch- und Papiergeschäft von Mikó vom Nationalen Buchvertriebsunternehmen übernommen. Ab 1. Juni 1950 ging eine weitere organisatorische Umgestaltung vor sich. Das Orosházaer Geschäft der KNV (Volksbuchhandelsunternehmen) wurde vom Buchhandelskleinhandelsbetrieb übernommen, später dann am 1. Mai 1951 vom Staatlichen Buchvertriebsunternehmen.

Zwischen April und Mai 1952 wurde der private Buchhandel in Orosháza gänzlich abgeschafft. Hiernach gelangte das neue Geschäft des ÁKV (Staatlicher Buchvertriebsbetrieb) in das ehemalige Geschäft von Imre Markó in der Kossuth-Straße, und begann nur noch Bücher zu handeln. Zu diesem Zeitpunkt wurde in Orosháza der Buch- und Papierhandel voneinander getrennt.

Interessant und zu bedenken ist, daß nach 1952, als die Fehler der sektiererisch-dogmatischen Politik auf allen Gebieten des Lebens hervortraten, der Buchverkauf in Orosháza einigermaßen anstieg. Dabei spielten offensichtlich die allgemeinbekannten Streitfragen der Literaturwissenschaft eine Rolle, die Auflösung der Starrheit in der Buchveröffentlichung, die freiere Atmosphäre nach dem XX. Parteitag, aber vielleicht auch, daß die Leser, die Buchkäufer Antwort auf die Fragen und Sorgen des innenpolitischen Lebens erwarteten: sowohl von der schöngeistigen Literatur, als auch von der wissenschaftlich-politischen Literatur.

Als Ergebnis des Beschlusses der Direktion der SZÖVOSZ (Landesvereinigung der genossenschaftlichen Betriebe) wurde im Interesse des effektiveren dörflichen Buchvertriebs der genossenschaftliche Buchvertriebsbetrieb gegründet. 92 bisher in

Staatsbesitz gewesene Buchhandlungen (darunter auch in Orosháza) wurden am 1. Oktober 1956 in Genossenschaftseigentum übernommen.

Im Verlaufe des auch in der Überschrift erwähnten, kaum mehr als ein Jahrzehnt betragenden Zeitabschnitts bildete sich auch in Orosháza das neue, sozialistische Buchvertriebssystem heraus und verstärkte sich. Die Zahlenangaben bezeugen gleichfalls, daß diese wenigen Jahre einen ernsten Fortschritt bedeuteten und als Grundlage für die heutigen, bedeutenderen Ergebnisse dienten.